

LIETUVI LITERAT ROS PROBLEMOS SVETUR

Kaip savame krašte, taip ir svetur problem esti iš visokiausi ker i : tem , id j , stiliaus, srovi , tak , platinimo, prieauglio, kalbos, aplinkos, atstovavimo, organizacijos, bendradarbiavimo su kit šali autoriais ir kitoki .

Kai kurios iš j svetur savaime darosi opesn s, netgi aštrios. Vis j nekliudysime. Bet apimkime prieaugl .

Žvalgydamiesi m s literat ros akira iuose, atsimename, kad ne vienas iš m s dar savo akimis reg jome tokias virš nes kaip Mairon ar Kr v .

Kas duos mums šiandien kit Mairon ar Kr v ? Žinoma, tok klausim lengva ranka numoti ir pasakyti: tokie ateina tik šimtmeiais.

V l dairydamiesi atgal, turime pripažinti, kad pokario metais lietuvi literat ra susilauk toki atžal , kurios amžiais pasiliks lietuvi tautoje ir jos mene.

Kai kurie nuostabiai atsišauk iš pa i vyriausi j .

Sakysime, Jurgio Baltrušai io lietuviškoji lyrika visu savo pilnumu m s literat r ženg tik 1948 metais, kada Bostone pasirod jo *Poezija*.

Iš pa i vyriausi j kruopštus ir guvus pasiliko Vyd nas. Mykolas Vaitkus išaugo m s atsiminim literat ros meistrus. Vincas Kr v k r *Dangaus ir Žem s S nus*, o Faustas Kirša tokius savo lyrikos šedevrus, kaip *Sm tkelis*. Jautriai skamb jo Juozo Mikuckio lyra. Darbštus buvo Ignas Šeinius ir Jurgis Savickis. Vienas iš gausiausi pasirod Juozas Švaistas. Pokario metais savo lyrikos apsiai paž r Kleopas Jurgelionis, nors ji atskira knyga ir neišleista. Tvirtai pasireišk Antanas Tulys savo noveli dviems rinkiniais. Toliau žym josi Juz Augustaityt -Vai i -nien , Petras Tarulis, Juozas Tyšliava ir Stasys Santvaras.

Nepasidav tie, kurie m s literat roje šaknis leido v liau, bet dar prieš kar . Tai Jonas Aistis, Bernardas Brazdžionis, Petron l Orintait , Gražina Tulauskait , Benediktas Rutk nas, Fabijonas Neveravi ius, Liudas Dovyd nas, Vytautas Alantas, Stasius B davas, Stepaš Zobarskas, Vytautas Tamulaitis, Kotryna Grigaityt , Leonardos Žitkus, Venancijus Ališas ir kiti. Visi jie k r , o kai kurie dargi uoliau, negu Lietuvoje.

Randame ir toki, kurie Lietuvoje buvo bepradedę, bet dar nespėjo situotinti, ar po pirmo žingsnio aptilo. Po karo jie sužibėjo visu savo meno brandumu.

Tai Nel Mazalaitis su savo legendomis, Jurgis Jankus su savo psychologiniu žvalgumu, Vincas Ramonas su problematika ir gražaus pasakojimo menu, Henrikas Radauskas su savo estetiniu atbaigtumu ir meistro precizija, Marius Katiliškis su savo realizmo sodrumu ir žodiniu turto, arba Juozas Kralikauskas su savo istoriniais romanais.

Po karo atėjo jiems netikėtas papildymas iš amžininkų — iš vyrų ir moterų, turusių subruzdėti jau Lietuvoje, bet atsiskleidusių tik po karo. Tai Pulgis Andriušis, Jurgis Gliuda, Antanas Škėma, Leonardas Andriekus arba Al. R. ta. Satyros menas išprusino Antanas Gustaitis. Visiems jiems buvo natūralus laikas savo dainuoti ar pasakojimui pradėti dar prieš karą. Jei jie tai ir bandė, visi jie išaugo jau pokario dienomis.

Iškilo žemininkų karta — Kazys Bradėnas, Henrikas Nagys ir Alfonsas Nyka-Nilėnas. Prie jų pritaupo Juozas Kęstas, nors tikrasis ketvirtas šios šeimos narys buvo Vytautas Mačernis iš Lietuvos. Paskui atėjo kiti poetai — Vladas Šlaitas, Jonas Mekas ir Algimantas Mackus. Algirdas Landsbergis puoselėjo beletristiką ir ypač dramą, o Kostas Ostrauskas — tik dramą. Šiame žanre prasiveržė ir Anatolijus Kairys. Dar Vokietijoje dramai savo našumą paliko Antanas R. kas. Aloyzas Baronas našus beletristikoje. Jis vieta bėgti ir tokiems beletristams kaip Julius Kaupas ar Albinas Baranauskas.

Vienur ar kitur artimesni yra Kazys Barėnas, Alfonsas Gričius, Birutė P. kelevičė, Julija Švabaitė, Romualdas Spalis, Elena Tumienė, Jurgis Blekaitis, Balys Rukša, Pranas Kozulis ir kiti.

Literatūrai gali papildyti kitais sričių atstovais — arba savo idėjų poveikiu arba gražiu rašymu. Lietuvių literatūroje tokis pavyzdys iš seniau gali būti istorikas Simanas Daukantas, kuris, beje, paliko ir beletristikos. Tarp tokių, kurie visai neseniai lietuviškai žodžiais pasverdavę, turime vyskupą B. . O šiomis dienomis turime Stasų Ylį, Praną Gaidį, Antaną Kušlį, Simoną Sužiedį, Juozą Brazaitį, Br. Railį ir kitus. Tarp jų pirmąją Antanas Maceina, kurio raštuose net ir naujažodžiai sispraudžia taip natūraliai, lyg jie sakinyje būtų nuo amžių gyvenę.

Toks sąrašas atrodo kone tūlyčia surinkta statistika. Tačiau šis sąrašas iškelia ir rūpesį. Penkiolika paskutinių metų lietuvių literatūros medžiagai supurti. Iš mūsų eilės iškrito:

Vyd nas, Savickis, Kr v , Kirša, Šk ma, B davas, Jurgelionis, Biržiškos, Kaupas, Laucius, Šeinius, Mackus. Mirtis skaudžiai kirto ir jaunesnes atžalas, kurios dar gal jo daug duoti. Tiekos netekus, ne tik m s , bet ir kiekvienos literat ros akira iai b t žymiai retesni, o išvirt medžiai — nepamainomi.

Iš pasilikusi gausokas b rys dabar pasidar neaktyvus, — j nematyti nei laikraš iuose, nei su knygomis, vargiai k betaupo ir savo stal iuose. Nuostabu, kad kiti iš scenos pasitrauk , pirmais savo darbais sp j gražiai pasirodyti. Dalis aptilo, jau amžiaus priversti. Kažkas pasidar ir vidurio kartai, jau kuris laikas apri- musiai. Pagaliau ir metai reikalauja savo : anie poetai, kurie Vo- kietijoje buvo žali kai jaunikai iai, šiandien slenka patriark plauk .

Nat ralus prieauglis tur t b ti tokie, kurie platumas bando veržtis apie dvidešimtuosius savo amžiaus metus. Pirmiausia toki tekt dairytis jaunimo periodin je spaudoje. Šia prasme atsidu- riame kryžkel je: dairykis nesidairyk, o jauno, žvalaus ir tvirto balso nesigird ti. ia sprag iš dalies papildo kiek vyresni paskes- niais keliais metais: Vitalija Bogutait , Li ne Sutema, Kazys Almenas, Danguol Sad nait , Vytautas Janavi ius ir dar vienas kitas. Kitame krašte gyvenant, nat ralu, kad kas nors sikabint

anos šalies raštus. Amerikoje bandžiusi buvo, ta iau sau vard susidar tik Algis Budrys vadinamojoje *Science fiction*. Kartais paspirtis ateina iš netik to kampo. Religin je m s literat roje žodžio nuoširdumu ir jausmo tikrumu atsiv r Sibiro lietuvi i maldaknyg , pasklidusi ir kitas kalbas. Panaši misij skelbia ir B. Armonien s *Palik ašaras Maskvoje*.

Žinoma, prieauglio problemos nesutvarkysi, augindamas tal- ent , kaip g l šiltadaržyje. Talantai atsiranda patys, nors pa- lanki aplinkuma pagelbsti. Sunku b t teigti, kad svetur nuotai- kos, kuriose m s rašytojui tenka konkre iai egzistuoti, b t labai gaivios jo menui. Sakysime, Amerikoje, neži rint atskir kult rin s m s veiklos entuziast , vistiek nustelbia ekonominis veiksnys m s mas je. Juo šaunesn rezidencij žmogus sitaisai, juo mažiau laiko ir noro belieka Donelai io *Metams* ar Kr v s *Skirgailai*. Sprendžiant pagal tai, kiek patriotini ašar išliejome ir kiek prid savome, *Lietuvi Enciklopedijos* prenumeratori skai- ius ir tur jo siekti bent keliolika t kstan i , ypa atsimenant, kiek išmoks lint gaiv ia privažiavo... Aišku, tikras talentas išaugs ir priešingoje atmosferoje, ta iau šiuo momentu reikia skaitytis su tiesa, kad literat roje anaip tol neregime tokio der- liaus, kokis ia suklest jo m s dail je.

Ne tik aplinkuma, bet savo daro laikas ir nuotolis. Tai negali neatsiliepti mumyse, kiek tai liečia kalbą ir paliktą jai lietuvišką buitį.

Gyvenant svetur, laikas kalbą veikia vairiai. Pasitaiko tokie, kurie gimtąją kalbą visai pamiršta. Dažniausiai gi būna taip, kad ta kalba susinama naujais barbarizmais. Kai kam ta iau motinos kalba stringa ir pasilieka visu savo gajumu, spalvingumu, meile ir brangumu taip, kaip ji buvo iš namų išsinešta. Anksčiau taiklus pavyzdys šia prasme buvo Jurgis Baltrušaitis, gyvenęs už Lietuvos, o namų kalbą išsaugojo taip, kaip ją dar prie ratelio girdėjo. Gyvenimas tuo tarpu jo, ir štai jo poezijos kalba mums šen ten atrodo lyg archaiška. Dabar tokios išsineštinės kalbos vaiskumu žymisi Pulgis Andrieušis ir Marius Katiliškis.

Daugumai ta iau laikas kai kuriuos žodžius užneša, apdiliną ir nutoliną. Kas seniau buvo ia pat ranka paliejami daiktai, žirka, svetur jau ataidas iš tolo, lyg iš atsiminim, lyg prisikl. Paimkim: pelud, drign, kriaunos, psteris, menturis, li gas, krijelis, ožeksnis, užkaboris, garstukas... Tokie žodžiai ir patys daiktai atsišaukia iš praeities, — kitiems jau apdulką, atitrka, kartais kone abstraktas. Nutolo buitis, nutolo ir simboliai — žodžiai, j išreišk.

Tai literat roje gali turėti keleriopą išsišakojimą. Viena, toks kiek atitrka s žodynas gali puikiai derėti savotiškai metafiziniam pasakojimui beletristikoje. Toki ger rašytoj turi ispanai (Unamuno, Azorinas) arba pranc zai. Bet kad ia išugdytum didelę meną, reikalinga sena tradicija bei kultūra ir meninis intelektas. Su tokia kalba šauniai gali išsiversti lyrika, kai ji dainuoja meilę, mirtį ar likimą, nes tai bendresnė skal, kurioje galima išsitemkti su mažesniu žodiniu aruodu, negu sakysime, realisti-niame romane, kur daiktus imi konkrečiai. Vis dėlto toks kalbinis apsiribojimas savaime veda meno abstraktiškumą, sausumą, kalbinį suvalgimą ir eiž jį bei patekim svetimon išraiškon. O toki žymi jau netrūksta mūsų paskesniuose raštuose, kur, pavyzdžiui, prozoje ir poezijoje užtiksi anglų kalbos poveikį.

Tas pat ir su stilium. Ilgus metus beskaitant rankraščius, pasitaikydavo jau ir iškilesnio autoriaus puslapiuose rasti ne tik kalbinio apkliautimo, bet ir nepaisymo, — kaip leptelsi, taip bus gerai. Kai kas ia pasivaduoja filosofija: es, tokie jau išsidraik laikai, tai ir rašymas negali būti išsigražinąs, kaip koks dabita. Bet iš esmės imant, kiekvienas menininkas turi būti savo amato meistras, arba jau bent šioks toks gizelis. Kur bed tum pianist ar daininink, jeigu jie nebūt formoj. Rašytojo rankis yra žodis. Neturidami s žiningumo lietuviškam žodžiui, ar begal simą pa-

rodyti kitiems kaip men ? Tad belikt pakartoti Alfonso Nykos-Nili no mint , kuri jis tar Algimanto Mackaus min jime Chicagoje : « Poetin kalba, ornamentuota ar neornamentuota, pirmiausia turi b ti visais atžvilgiais tobulas instrumentas. Specialiam kalbos panaudojimui reikalingas visuotinis jos pažinimas » ¹. Kas ia pasakyta apie poezij , lygiai tinka ir kiekvienam geram raštui.

Ta pati problema yra ir su gyvenimu, kur palikome už j r mari , — ten « kur b ga Šešup , kur Nemunas teka ». Iš vienos pus s mes savo krašt matome visame artume. Aure — motinos veidas, pražydusi vyšnia, gegut , kuri kukavo obels šakoje, per sausr sutr kin jusi dirva, laukin bit pievoje, arkli prunkštimas, audringos rudens naktys, bažny ios bokštai, netgi kiel , šokin janti po arimus. Ir vis taip gyva, realu ir artima. Vis d lto jauniesiems ir Vilniaus pasakiškas vaizdas, ir m lynos giri juostos, ir Trak pilis, ir t v namai dažniausiai t ra tik pasakojimas, atsiminimas iš kit l p ar sentimentas. Visa tai gali išaugti savo tautos paveld jimo sisavinim ir meil — ir išsilieti k ryboje, jei bus tuo keliu nueita. Bet reikia žinoti ir tai, kad gyvenimas per tok prailgus laiko tarp , net ir normaliomis s lygomis, tenai b t žymiai pasikeit s. O k besakyti apie prievartines atmainas. Taigi, mes tas atmainas žinome, bet esame drauge šalia j — n ra tai kasdienin m s butis ir m s dabartin aplinkuma. Ir mes negalime jos išgyventi visu pilnumu ir tikrumu, b ti detaliame jos vyksme. Kas tinka kiekvienam pilie iui svetur, tas dera ir rašytojui. Kitur gyvendamas, dabartinio žemdirbio Lietuvoje s lyg taip konkre iai ir net brutaliai neap uiopsi, kaip J. Avyžius *Kaime Kryžkel j*.

Kas tada belieka rašytojui ?

Negal damas labai saugiai ir konkre iai jaustis, kiek tai lieia realistin -nat ralistin , detal j savo krašto vaizdavim , jis turi eil kit iše i . Poetas visados gali dainuoti t vyn s meil ar nedali . Dramaturgas lengvai gali rasti aštri konflikt , — ir ia jau turime veikal (J. Grinius, A. Šk ma, A. Landsbergis, P. Naumištiškis). Beletristui, o pagaliau ir kitiems, yra ir daugiau atvir dur :

— Nertis atsiminimus ir vaizduoti netolim praeit . Iš tautos tragedijos valand toki knyg suk r V. Ramonas, J. Gliaud , A. Šk ma, Ignas Šeinius, J. Grinius ir kiti. Ypa gausi pasidar pasitraukimo iš krašto tema — manding, jos net perdaug.

¹ *Aidai*, 1966 m. 6 nr.

— Leistis psichologin literat r , kuri gal t duoti stipri rezultat , nagrin jant išvidinius konfliktus ir išgyvenimus Lietuvoje esan i žmoni , o taip pat ir kitur.

— Klasikin s temos — Antigona, Orf jas, Odis jas. Tos temos šimtais met gaivino vairi taut literat ras. Jos gali pasitarnauti ir mums. domu pasteb ti, kad naujesn je m s literat roje daugiau atgarsio randa graik senov , o antikin s Romos pasaulis lyg ir neegzistuoja.

— Keliauti Lietuvos praeit ir rašyti istorinius romanus, apysakas ar dramas. Vienas iš toki yra Juozas Kralikauskas su savo romanais apie Mindaug . Dramoje — J. Grinius su *Gulb s giesme* apie Barbor Radvilait , Al. Landsbergis — apie šv. Kazimier . Praeitin pasuko ir V. Alantas. Artimesn praeit pla iau užgrieb J. Švaistas. Poezijoje Kazys Brad nas nukeliavo dar toliau — net priešistorines moren dienas. Vienok galima b t tarti, kad tokia turtinga, vairi ir nuotykinga Lietuvos istorija pasilieka beveik nepajudinta — neišsemtos marios m s plunksnai. Dar tekt pridurti, kad ypa jau iamas istorini apsakym jaunimui tr kumas. Kiek anks iau Amerikoje šiame bare gerokai pasidarbavo Kazys Karpius. Dabar tokio platesnio užsimojimo ia visai nematyti.

— D king dirv sudaro naujo krašto vaizdavimas, arba lietuviai naujoje šalyje. Vienas iš stipriausi k rini šioje srityje yra J. Gliaudos *Šikšnosparni* , *Sostas*. Dramoje nurodykim A. Landsberg su *Meil s Mokykla*. Prie j pastatykim Al R t , A. Šk m , Aloyz Baron ir kitus. Apskritai pa mus, naujo krašto tema dar nedaug tekliudyta.

— Satyra. Ji ypa gal t b ti d kinga ne tik savam kailiui pbekti, kaip daro A. Gustaitis, bet ir krašto negerov ms griebti už rag . Jei b t Vincas Kudirka, vien vilnišk *Ties* beskaitydamas, jis prirašyt kelis tomus nauj *Vilk* ir *Viršininink* .

— Modernizmas. M s literat ra apskritai yra perdaug tradicin ir savo turiniu ir forma. Visai ne pro šal b t pasivaikš iojimas ir modernin s literat ros keliais. ia problem sudaryt tai, kad visokie modernizmai šiuo momentu yra pri j liepto gal ir sukasi vietoje. Tod l mums reikia tokio modernizmo, kuris b t ne nusiži r tas iš kit , o savas, — tokio, kaip iurlionis buvo savo laiku. Laikantis poezijoje angl ar amerikie i modernini autori , kuri eiliavimas dažniausiai yra laisvas, gresia pavojus patekti formos palaidum , jos neapvaldym . O toki atvej netr ksta m s jauniausioje lyrikoje. Iš tikr j rašyti laisvu eiliavimu yra sunkiau, nes jo išvidiniai d sniai ne taip lengvai ap iuopiami, kaip tradicin je eil daroje. Modernizmo pasigavo A. Šk ma, kiek

mažiau — A. Landsbergis, paskui — K. Ostrauskas, A. Mackus, dar pora kit . Savaip moderniška paskiausia H. Radausko ir A. Nykos Nili no poezija. Naujumo iš tikr j nereik t vengti, o j tiesiog puosel ti, nes tai oras, kuriuo kv puoja menas. Ir tai jau buvo žinoma nuo senov s amži . « d jo nauj giesm ma- no burn », skaitome trisdešimt devintoje psalm je. Dant savo *Dieviškoje Komedijoje* dainuoja apie « *La novità del suono* ». Tai tik pora priminim ...

Iš tokio « naujo garso » gimsta ir nauja id ja — vis taut apimanti id ja : Žodis.

Žodis, kuris b t kaip švyturys, kurs pro kanas, pro per-versmus, pro katastrofas kalb t ateities kartoms ir b t kaip antspaudas, liudijantis apie ši j kart .

Reikia žodžio, kaip tasai, kuris iš Mikalojaus Daukšos prakal-bos atsišvie ia ligi m s dien , kaip Kristijono Donelai io atko-pianti saulel , kuri budina sviet , kaip Simano Daukanto Lietuvos praeities reg jimai, kaip Maironio pranašyst s, kaip Vinco Kr v s k rybinis genijus.

Ar tas žodis yra m s tarpe ?

Jeigu tekt parodyti, kieno l pos j ištar ,—negal tume. Gal jis gl di kurio šios dienos autoriaus raštuose. O gal jis yra netik tas : rašytas ar Sibiro lietuvi i maldaknyg je, ar arkivys-kupo Juozapo Skvirecko laiške Šventam T vui, ar visai šiandien mums nežinomo žmogaus lapuose, ar partizano testamente, o gal tai arkivyskupo Me islovo Reinio iš Vladimiro kal jimo pasaul prasiskverb s balsas :

« Tebus pašlovinti nenusilenk prieš neties . Jie gyvena am-žinai ».

Antanas Vai iulaitis

Washington, D.C., J.A.V.